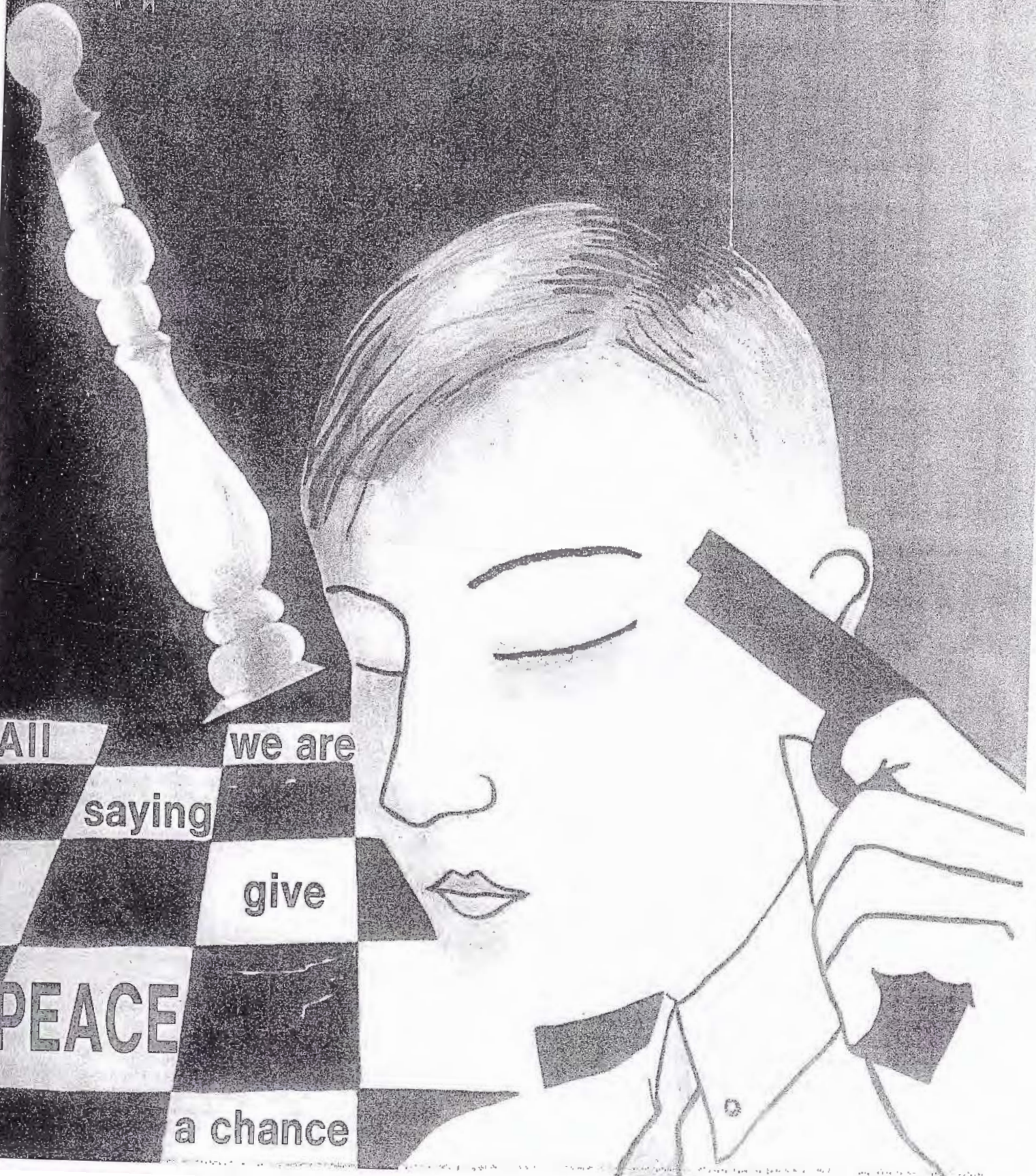


# ΜΑΝΔΡΑΓΟΡΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΗ ΖΩΗ ΑΓΕΛΧΟΣ 29\ Euro 7,5



All we are  
saying  
give  
PEACE  
a chance

# Diana Riboli

## Η εικόνα του Άλλου

Μετάφραση από τα ιταλικά: ΕΥΑΝΘΙΑ ΑΛΗΘΕΙΝΟΥ

Το πρόβλημα της εικόνας, με τα διάφορα και ανόμοια στοιχεία της, στενά συνδεδεμένο με εκείνο της αντίληψής της, εμφανίζεται ήδη από τις αρχές της ανθρωπότητας. Η αντίληψη μιας εικόνας, η ερμηνεία της, η σύνδεσή μας μαζί της και η πιθανή περιγραφή της είναι ζωτικές διαδικασίες κοινές σε όλο τον πλανήτη.

Η γλώσσα, η ποίηση και η τέχνη γενικά γεννιούνται από την απόπειρα της περιγραφής των ιδιαίτερα σημαντικών εικόνων έτσι ώστε να κατανοηθούν και να ερμηνευθούν από τους ανήκοντες στην ίδια κοινωνική ομάδα.

Ας θυμηθούμε τις βραχογραφίες της σπηλιάς του Lascaux, που η ηλικία τους ανάγεται σε 25.000 χρόνια πριν, οι οποίες αντιπροσωπεύουν μια από τις πιο αρχαίες και γοητευτικές ζωγραφικές του ανθρώπινου πολιτισμού. Στη δεκαετία του '60 επινοήθηκε στη Γαλλία ο όρος mythogramme, για να οριστούν οι παλαιολιθικές γραφικές παραστάσεις. Στα mythogrammes οι εικόνες εκ πρώτης όψεως προβάλλονται χωρίς κάποιο κοινό σταθερό στοιχείο, το οποίο, δυστυχώς, είναι πολύ δύσκολο να οριστεί εάν υπήρχε.

Πέρα από τις έντονες συμβολικές έννοιες, για τις οποίες δεν μπορούμε παρά να κάνουμε υποθέσεις από τη στιγμή που χάνονται με την εξαφάνιση της προφορικής μνήμης, αυτό που κάνει εντύπωση είναι η δύναμη της επίκλησης των γραμμικών παραστάσεων, οι οποίες ως επί το πλείστον αναφέρονται σε σκηνές κυνηγιού, που τα σχέδια προκαλούν ακόμη και σήμερα στο θεατή.

Η πιο κοινή υπόθεση είναι ότι παραστάσεις αυτού του είδους είχαν έναν ακριβή τελετουργικό και θρησκευτικό σκοπό, μα αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι να διαπιστώσουμε πώς σε κάποια στιγμή της ιστορίας του ο άνθρωπος αισθάνεται την ασυγκράτητη ανάγκη να αναπαραστήσει με κάποιο τρόπο τις εικόνες που βλέπει και ζει, στις οποίες προστίθενται αναπαραστάσεις ενός ιδεατού κόσμου, ωστόσο αντιληπμένες αναμφισβήτητα από την περιβάλλουσα πραγματικότητα.

Ας δώσουμε όμως ακόμη ένα γρήγορο παράδειγμα, χωρίς αυτή τη φορά να είναι αναγκαία μια αναγωγή στο απώτερο παρελθόν. Μιλάμε για «πρωτόγονη τέχνη», όπως και για «πρωτόγονη ποίηση». Προσωπικά δεν είμαι ιδιαίτερα σύμφωνη με τη χρήση αυτών των όρων, πρώτα από όλα γιατί και η τέχνη και η ποίηση λαών που δεν έχουν ακόμη υποστεί τεχνολογική ανάπτυξη, συνήθως δεν υπακούουν σε καμία αισθητική αλλά είναι το άμεσο προϊόν της επιτακτικής ανάγκης της με κάποιο τρόπο αναπαραστάσης εκείνου που δεν είναι αναπαραστάσιμο και που δεν εκδηλώνεται στους περισσότερους.

Τα εξάσια άσματα και οι επίκλησεις των σαμάνων της Σιβηρίας είναι ένα εμφανές παράδειγμα. Μεταφέρω εδώ μια επίκληση που καταγράφηκε στη Σιβηρία το 1931 στους Τελεούτες και εκδόθηκε στο Dyrenkova, N.P., «Materialy». Το άσμα μου φαίνεται ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικό εκτός των άλλων και διότι η αρχή του αλλάζει ανάλογα με την εποχή του χρόνου κατά την οποία λαμβάνει χώρα η τελετή. Την άνοιξη η αρχή είναι η ακόλουθη:

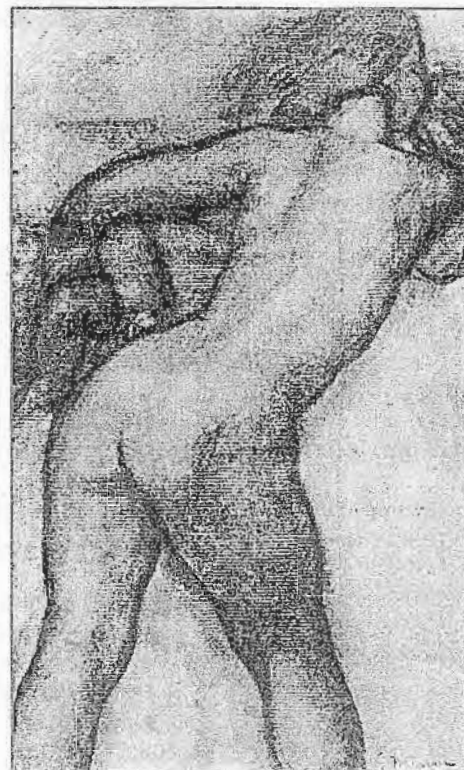
Όταν η σελήνη λάμπει στη νουμηνία,  
όταν ο ήλιος λάμπει μια λαμπρή μέρα,  
όταν πλησιάζει το τέλος του χρόνου,  
όταν το φίδι έχει αλλάξει δέρμα,  
όταν τα σποροφόρα καλύπτονται με φύλλα,  
όταν ο κούκος αρχίζει να τραγουδά,  
όταν η γη ανοίγει και εμφανίζεται το πράσινο,  
όταν τα δέντρα σχίζονται και προβάλλουν τα φύλλα.

Ενώ το φθινόπωρο ο σαμάνος υιοθετεί μια άλλη αρχή:

Σαν ένα πυρρόξανθο άλογο,  
στο θυελλώδες γκρι φθινόπωρο,  
όταν οι θάμνοι κιτρινίζουν,  
όταν τα χόρτα ζαράνουν,  
όταν το τρεχούμενο νερό μου παγώνει,  
όταν στη λευκή πλαγιά της taiga πέφτει το χιόνι.

Η επίκληση έπειτα συνεχίζει αμετάβλητη:

Εσύ που παίζεις πάνω στις βαριές σημύδες,  
που κατοικείς στην πλούσια σημύδα,  
που ιππεύεις ένα χρυσοκόκκινο άλογο,  
με ωμοπλάτες από σίδηρο λείο,  
εσύ που έχεις στήθος από σίδηρο στρογγυλεμένο,  
που έχεις καρδιά από αγνή μαύρη λεία πέτρα,  
με μάγουλα από σίδηρο τραβηγμένο.  
Από αγνό συμπαγή σίδηρο,  
σιδερένιε μου πατέρα, Qayraqan!



George Minne, Mère et enfant, 1928

Το άσμα λύνεται και κυλά σαν φουσκωμένο ποτάμι, σοφά. Από τις εικόνες ενός φυσικού καθημερινού κόσμου παρασυρόμαστε στην ισχυρή επίκληση της θεότητας, του σιδερένιου πατέρα, κραταιού, που μόνο ο σαμάνος μπορεί να συναντήσει και να δει στα ταξίδια του σε άλλες κοσμικές ζώνες και την εικόνα του οποίου προσπαθεί να περιγράψει στα άλλα μέλη της κοινότητας.

Ξεκινώντας με αυτές τις προϋποθέσεις φαίνεται καθαρά για ποιο λόγο θα μπορούσε να έχει κάποια αξία η εδώ απόπειρα μιας σχηματικής ανάλυσης αυτού που αντιπροσωπεύει η εικόνα σε άλλους πολιτισμούς, όχι ακόμη εμβιομηχανισμένους και εκτεθειμένους στο βομβαρδισμό εικόνων στον οποίο υποτάχθηκε ο δυτικός κόσμος.

Οι τρεις αρχές που θα μας οδηγήσουν σ' αυτή τη σχηματική ανάλυση είναι η αντίληψη, η εικόνα και οι κώδικες ερμηνείας που χρησιμοποιούνται από ποικίλους πολιτισμούς σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη μας. Θα κάνουμε εδώ μια γρήγορη ανάλυση δύο περιπτώσεων που θα μας αναγκάσουν σε μια γρήγορη μετακίνηση από την Αφρική στην Ασία.

Για να μπορέσει να οριστεί το πως διαφορετικοί πολιτισμοί μπορούν να συνδεθούν και συνεπώς να αποκωδικοποιήσουν διάφορα είδη εικόνων, θα πρέπει κατ' αρχήν να γυρίσουμε στην έννοια που καλύπτει η σφαίρα της αντίληψης: αντίληψη της φόρμας, των διαστάσεων, των χρωμάτων.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτό που στον δικό μας πολιτισμό παρουσιάζεται πλέον σαν ένα κλειστό σύστημα, κωδικοποιημένο και το οποίο λίγο πολύ συμμεριζόμαστε δεν έχει διόλου μια παγκόσμια ισχύ: θα εξετάσουμε εδώ κυρίως την αντίληψη του χρώματος, ίσως την πιο στενά συνδεδεμένη με εκείνη της εικόνας.

Ξεκινώντας από το αναμφισβήτητο επιχείρημα ότι η ικανότητα της ανθρώπινης αντίληψης ανήκει στην καθαρά φυσιολογική σφαίρα και οπότε είναι ίδια σε όλα τα ανθρώπινα όντα, ανεξάρτητα από το βαθμό ανάπτυξης της κοινωνίας στην οποία ανήκουν, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε το πόσο είναι θεμελιώδης η κυρίως πολιτιστική διάσταση. Κάθε άνθρωπος και μαζί του η ομάδα ανθρώπων με την οποία είναι συνδεδεμένος, αν και είναι σε θέση να συλλάβει αναρίθμητες κλίμακες χρωμάτων, στην ουσία θα αναφερθεί μόνο στα χρώματα που ο πολιτισμός του έχει μάθει να αναγνωρίζει.

Σημαντικό παράδειγμα είναι εκείνο της Αφρικής, όχι τυχαία ένα από αυτά που έχουν μελετηθεί περισσότερο. Σε πολλές περιοχές της Αφρικής ισχύει μια τριμερής ταξινόμηση χρωμάτων η οποία περιλαμβάνει το άσπρο, το κόκκινο και το μαύρο. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της φυλής των Ndembu, της ομάδας lunda της Zambia που μελετήθηκε από τον Victor Turner στη δεκαετία του '50. Για τους Ndembu υπάρχουν μόνο τρεις όροι βασικών χρωμάτων που αναφέρονται στο άσπρο, στο κόκκινο και στο μαύρο. Ο ορισμός άλλων χρωμάτων γίνεται είτε συνδέοντας λέξεις που προέρχονται από αυτά (για παράδειγμα *chitokoloka*, δηλαδή γκρι, προέρχεται από τον όρο *tooka*, «άσπρο»), είτε συνίσταται σε περιγραφές και μεταφορές όπως στην περι-

πτωση του πράσινου που λέγεται *meji apatamba*, που σημαίνει κατά λέξη «νερό φύλλων γλυκοπατάτας». Άλλα χρώματα που εμείς ξεχωρίζουμε καθαρά, περιλαμβάνονται στα τρία βασικά χρώματα, έτσι το μπλε λέγεται κοινά μαύρο, ενώ τα κίτρινα και τα πορτοκαλί θεωρούνται κόκκινα.

Στην ιδιαίτερη περίπτωση των Ndembu η τριμερής αντίληψη των χρωμάτων φανερώνεται στους μαθητευόμενους κατά τη διάρκεια της τελετής της μύησης, όπου σχεδιάζονται συμβολικά στο χόμα τρία ποτάμια: το μαύρο ποτάμι (ή του σκότους) που συμβολίζει τη σφαίρα του θανάτου, όπως και της απόκρυψης στις διάφορες μορφές της, το κόκκινο ποτάμι που συμβολίζει σχηματικά το αίμα, όμως και τον κίνδυνο και σε ορισμένες περιπτώσεις το μίasma, και στο τέλος το άσπρο ποτάμι που ενώνει το θηλυκό και το ανδρικό στοιχείο, το γάλα και το σπέρμα.

Τρία χρώματα φαίνονται λοιπόν αρκετά για να αντιπροσωπεύσουν τον κόσμο και τις εικόνες του. Θεωρούνται βασικά εκείνα τα χρώματα στα οποία αποδίδεται μια ακριβής πολιτιστική έννοια και τα οποία ανακαλούν ακριβείς εικόνες και σαφή νοήματα, που κρίνονται ως βασικά από και για την κοινωνία.

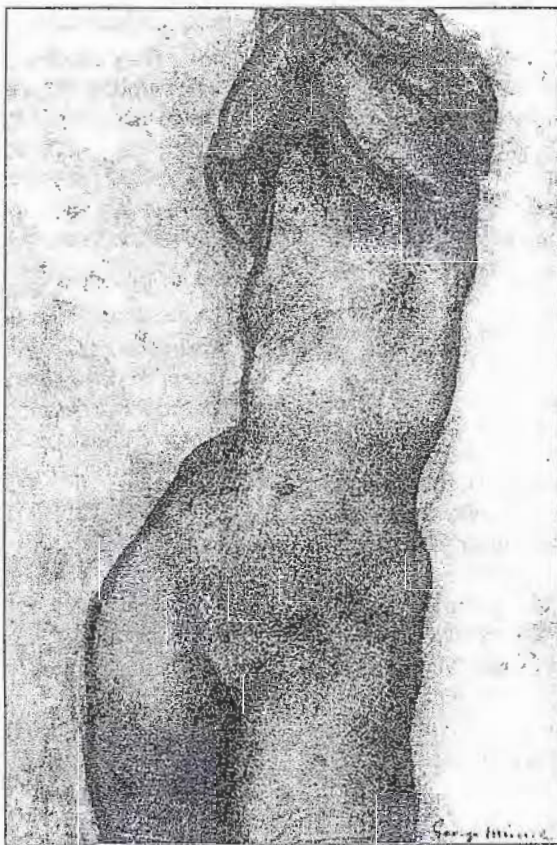
Δεν μπορεί φυσικά να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός ότι η χρήση των χρωμάτων που πραγματοποιείται από τους ανθρώπους για την σύνθεση εικόνων, από τους χρόνους των προϊστορικών βραχογραφιών, γεννιέται σε ένα τελετουργικό πλαίσιο, όπου η εικόνα έχει έναν σαφή ρόλο πολύ απομακρυσμένο από οποιαδήποτε αισθητική ιδέα —η εικόνα επικαλείται, ανακαλεί και εξορκίζει, όντας συγχρόνως ένα ισχυρό μαγικό μέσο, ένα όπλο και μια προστασία.

Για να καταλάβουμε καλύτερα όσα μόλις υποστηρίχθηκαν, ας μεταφερθούμε στην Ασία, πιο συγκεκριμένα στο Νεπάλ, στους σαμάνους της φυλής Sherang, με τους οποίους ασχολούμαι εδώ και πολλά χρόνια.

Στους Sherang, οι οποίοι μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες ήταν μια φυλή κνηγών-συλλεκτών στις ζούγκλες του κεντρικού και νότιου Νεπάλ και σήμερα είναι ως επί το πλείστον γεωργοί, δεν υπάρχει τίποτα που να προσεγγίζει ένα καλλιτεχνικό ή εικαστικό σύστημα με καθαρά αισθητικούς σκοπούς, όντας στην ουσία απύσχα ακόμη και η βιοτεχνία, με μόνη εξαίρεση την παραγωγή ψάθας για οικιακή χρήση.

Οι μοναδικές κατά κάποιον τρόπο εικαστικές απεικονίσεις λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια των σαμανικών τελετών και μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο από τους ίδιους τους σαμάνους, που στη γλώσσα των Sherang ονομάζονται *pande*. Τέτοιου τύπου αναπαράστασεις μπορούν να είναι κυρίως δύο ειδών: είτε εικόνες δαιμόνων και υπερφυσικών όντων, είτε διαγράμματα κοσμικών χαρτών που απεικονίζουν την πορεία του ταξιδιού που θα πρέπει να φέρει σε πέρας ο *pande* σε κατάσταση *trance*, κατευθυνόμενος στα Ουράνια ή στα Χθόνια.

Στην πρώτη περίπτωση, με τη βοήθεια χρωματιστής σκόνης —ως επί το πλείστον ορυκτής και φυτικής προέλευσης, ο *pande* σχεδιάζει στη γη μια εικόνα που αναπαριστά κάποιον ον που συνήθως θεωρείται υπεύθυνο για τα προβλήματα που πλήττουν



George Minne, *Femme debout*, 1928-9

